

КАРУНКІ “НА КЛЁЦКАХ”, “АНТАЛЯЖЫ І ФАРБОТЫ”

ДА ГІСТОРЫ РАЗВІЦЦЯ КАРУНКАПЛЯЦЕННЯ НА БЕЛАРУСІ

Заканчэнне. Пачатак у № 1.

СЕМЕЖАЎСКІЯ КАРУНКІ

У этнаграфічным нарысе пра мястэчка Семежава Слуцкага павета Мінскай губерні яго аўтар мясцовы святар Фелікс Сцяпура ў 1880 г. засведчыў існаванне тут цэнтра пляцення карункаў [23]. Гэты факт быў вядомы, але пра самі ўзоры карункаў з Семежава (Капыльскі раён Мінскай вобласці) нічога пэўнага нельга было сказаць, бо лічылася, што яны да нашага часу не дайшлі. У ходзе нашых мэтанакіраваных пошукаў былі выяўлены некалькі тэкстыльных артэфактаў з плеченымі карункамі і важны іканаграфічны дакумент – фатаграфія карункавых прошваў, вырабленых у Семежаве, датаваная 1928 г. На падставе гэтых матэрыялаў можна скласці ўяўленне пра стылістычныя асаблівасці семежаўскіх карункаў і тэхніку іх выканання.

Святар Ф. Сцяпура так апісаў семежаўскі звычай вырабляць і выкарыстоўваць карункі: “Абавязковай прыналежнасцю вясельнага ўбору лічыцца таксама адмысловая кашуля, фартух і какошнік. Кашуля робіцца з тонкага тканага палатна, рукавы яе ўпрыгожваюцца карункамі, зробленымі з белых і чырвоных нітак... Карункі і ўсё шыццё на вясельных уборах, а роўна і палатно абавязкова павінны быць уласнага хатняга вырабу” [23, с. 365].

Фартух канца XIX ст. з каключачнымі карункамі з Семежава выяўлены намі ў калекцыі Нацыянальнага гістарычнага музея Беларусі*. Ніз фартуха завершаны льянымі карункамі 5 см шырынёй. Па белай ажурнай сетцы карункаў прыё-

мам “палатнянка” выплечены чырвоны хвалепадобны ўзор – галінка з веерападобнымі бутонамі кветак і лісцем. Хатні выраб карункаў пацвярджаюць друзлая структура, нераўнамерныя пераплёты нітак, сеткаватыя ячэйкі рознага памеру.

Уяўленне пра характар семежаўскіх карункаў дае фотаздымак карункавых прошваў (“рошваў”), які быў ідэнтыфікаваны намі ў Нацыянальным гістарычным музеі ў падборцы фотаздымкаў тканін і арнаментаў, зробленых у Семежаве ў 1920-я гг. этнаграфічнай экспедыцыяй Беларускага дзяржаўнага музея**. Прошвы адрознівае просты, выразны чырвоны геаметрычны арнамент з няправільных шасцікутнікаў, злучаных адзін з адным гарызантальнымі палоскамі, якія выплечены на фоне белай сеткі. Лапідарнасць і ўзбуджэнасць узору, кантраснасць шырокіх палос чырвонага колеру ў адносінах да белага фону збліжае карункі з закладным арнаментам ручнікоў і вышытымі ўзорамі на кашулях з Семежава. Карункі выплечены з даволі тоўстых нітак, што сведчыць на карысць іх хатняга вырабу.

У Семежаве нам не ўдалося знайсці жаночыя кашулі з карункамі. Разам з тым у музеях ёсць узоры кашуль з плеченымі карункамі, якія паходзяць з блізкіх да Семежава вёсак Бучаціна і Дзярэчын Капыльскага раёна. Карункі на рукавах гэтых кашуль па тэхніцы пляцення, матэрыяле, характары арнамента, пяцельчатым завяршэнні краю падобныя да карункаў на тэкстыльных прадметах, што дакладна выраблены ў Семежаве. Беручы пад увагу існаванне шлюбнай міграцыі семежаўскіх нявест і адпаведна – перамяшчэнне іх тэкстыльнага пасагу ў найбліжэйшыя вёскі, можна з вялікай доляй верагоднасці аднесці карункавыя ўпрыгажэнні гэтых кашуль да ўзораў семежаўскага карункапляцення. Варта адзначыць, што кашулі вылучаюцца асаблівымі спосабамі афармлення карункамі рукавоў, не характэрным для беларускага народнага касцюма. Звычайна ў сялянскіх кашулях карункі прышыты па краі рукава, апускаюцца і ўтвараюць фальбону вакол кісці рукі. Менавіта так афармлены рукавы кашуль з вёсак Казулічы Кіраўскага раёна, Дулебы і Капланцы Бярэзінскага раёна. У кашулях з суседніх з Семежава вёсак карункі нашыты вышэй ад абшыўкі і ўтвараюць пышную фальбону,

Карункавыя прошвы. Пачатак XX ст. Лен, карункі на каключках. Фотаздымак 1920-х гг. захоўваецца ў Нацыянальным гістарычным музеі Рэспублікі Беларусь.

** Нацыянальны гістарычны музей Рэспублікі Беларусь. – Стары. інв. БДМ 7831/3.

Фрагмент рукава жаночай кашулі з вёскі Бучаціна Капыльскага раёна. Лен, карункі на каклюшках. Нацыянальны гістарычны музей Рэспублікі Беларусь.

узнятую ўверх. Такі спосаб упрыгожвання рукавоў жаночых кашуль у мяшчанскім і сялянскім строях на Случчыне выяўляе іх блізкасць да моднага касцюма заходнееўрапейскай эліты XVII ст. На жаночых партрэтах мастакоў Нідэрландаў і Англіі таго часу можна бачыць менавіта такі спосаб упрыгожвання рукавоў карункамі, што былі ў вялікай модзе. Гэтае супастаўленне дае нам падставу меркаваць, што мяшчанскае і сялянскае саслоўе запазычыла падобную аздобу з касцюма беларускіх эліт, якія ў XVII ст. разам з прыняццем модных узораў заходнееўрапейскага касцюма прыўнеслі на Беларусь і рамяство пляцення карункаў. Пацвярджае гэта і багатая гісторыя Семежава. Мястэчкам валодалі магнаты Вялікага Княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай князі Радзівілы. Семежава ўзнікла не пазней за XVI ст. і адносілася спачатку да Клецкай, а потым да Нясвіжскай ардынацыі Радзівілаў [24, s. 546]. Жыхары карысталіся чыншавым правам і былі вольныя ад паншчыны. Яны валодалі дастатковай колькасцю зямлі, што вылучала іх сярод насельніцтва іншых беларускіх мястэчак [23, с. 361]. Вёскі Бучаціна і Дзярэчын, адкуль паходзяць кашулі з карункамі, таксама ўваходзілі ў склад уладанняў Радзівілаў. Таму нельга выключаць, што радавод семежаўскіх карункаў можа быць звязаны з родам Радзівілаў, якія, сярод іншых культурных новаўвядзенняў, прывілі на беларускіх землях еўрапейскую моду на карункі і спрыялі распаўсюджванню гэтага рамяства.

Некалькі ўзораў семежаўскіх карункаў на ручніку і абрусе былі выяўлены ў зборы Капыльскага раённага краязнаўчага музея. Узор абруса з карункавай прошвай удалося набыць падчас экспедыцыі. Усе вядомыя нам прадметы з карункамі сведчаць пра тое, што ў Семежаве і найбліжэйшых вёсках Бучаціна і Дзярэчын у XIX – пачатку XX ст. жанчыны валодалі рамяством карункапляцення ў яго найбольш простым народным варыянце – пляценне на каклюшках мерных карункаў па ліку нітак без выкарыстання сколкаў, якое існава-

ла ў форме хатняга занятку. Ёсць усе падставы меркаваць, што рамяство карункапляцення распаўсюдзілася на гэтых землях Радзівілаў у XVII – XVIII стст. разам з модай на ўпрыгожванне касцюма карункамі спачатку ў элітарным, а потым у мяшчанскім і сялянскім асяроддзі. Тэхніка вырабу карункаў на каклюшках у XIX ст. была знаёмая сялянкам і ў іншых паселішчах Случчыны. Група музейных артэфактаў карункаў паходзіць з вёсак Жываглодавічы Вызенскай, Агарэвічы і Шашкі Круговіцкай валасцей Слуцкага павета*. Характар нешырокіх ільняных карункаў (4-5 см у шырыню) з простым геаметрычным малюнкам, нескладанае перапляценне і фестончатае завяршэнне аднаго краю паказвае на яго мясцовую сялянскую вытворчасць. Тэхніка пляцення, арнамент карункаў з вёсак, размешчаных на кампактнай тэрыторыі на поўдзень ад Капыля і Слуцка, што ў мінулым адносіліся да Нясвіжскай ардынацыі князёў Радзівілаў, маюць шмат агульнага з узорамі семежаўскіх карункаў. У гэтых паселішчах пляценне карункаў у XVIII – першай палове XIX ст. магло з'яўляцца чыншавай павіннасцю вольных ад прыгоннай залежнасці сялян і мяшчан, якія засвойвалі рамяство ў памешчыцкіх майстэрнях. У другой палове XIX ст. пасля адмены прыгоннага права карункапляценне распаўсюдзілася ў сялянскім асяроддзі.

Вядомыя нам прыклады пляцення на каклюшках беларускіх сялянскіх карункаў нешматлікія. Выяўленыя цэнтры гэтага рамяства ў Беларусі ў XVIII – пачатку XIX ст. былі звязаныя з мануфактурамі і памешчыцкімі майстэрнямі. Пасля іх закрыцця ў сярэдзіне XIX ст. беларускія сялянкi захавалі набытыя рамесныя навыкі і выкарыстоўвалі іх для афармлення ўласнага касцюма і абрадавых ручнікоў. Да канца XIX ст. у сувязі з пераходам сялянства на касцюм гарадскога тыпу, з'яўленнем больш шырокіх магчымасцей для набыцця галантарэйных тавараў прамысловай вытворчасці рамяство пляцення карункаў прыйшло ў заняпад і было забыта. У Беларусі не сфарміраваліся сялянскія саматужныя промыслы, якія выраблялі б карункі на продаж. Мы таксама не маем фактаў, што сведчылі б пра спробы губернскіх і павятовых земстваў, памешчыкаў падтрымаць і развіць гэты від мастацкага рамяства ў Беларусі, як гэта адбывалася ў Расіі ў канцы XIX – пачатку XX ст.

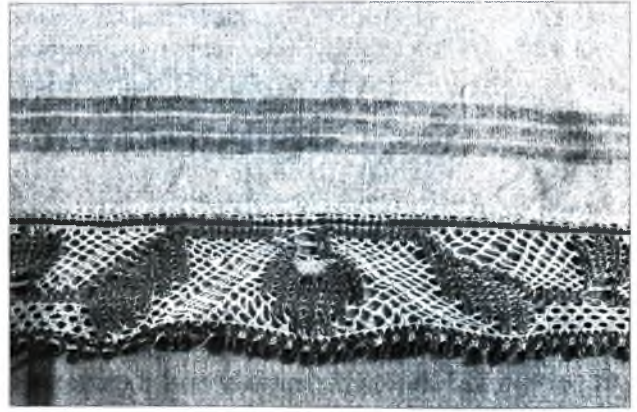
Аналіз выяўленых артэфактаў пляцення карункаў, народнай лексікі і гістарычных фактаў дазваляе зрабіць выснову пра тое, што Беларусь успрыняла рамяство карункапляцення з Заходняй Еўропы не пазней за XVII ст. разам з модай

* Расійскі этнаграфічны музей (Санкт-Пецярбург). – Кал. 4370-24.

на карункі ў касцюме. Рэмінісцэнцыі гэтай моды захаваліся ў беларускім народным касцюме да пачатку ХХ ст. У ХVIII – пачатку ХІХ ст. гэты від рамяства практыкаваўся ў карункавых майстэрнях, якія існавалі пры Каралеўскай мануфактуры ў Гародні, у слуцкіх, капільскіх і нясвіжскіх уладаннях князёў Радзівілаў і памешчыцкіх майстэрнях. У складзе Расійскай імперыі ў ХІХ ст. пляценне карункаў распаўсюдзілася ў асяроддзі мяшчан мястэчак Любонічы, Семежава, Дулебы і дзяржаўных сялян навакольных вёсак. Пасля адмены прыгоннага права там, дзе раней у памешчыцкіх маёнтках існавалі карункавыя майстэрні, рамяство карункапляцення перайшло ў сялянскае асяроддзе. Выказаныя намі здагадкі могуць знайсці пацверджанне ў архіўных крыніцах пры правядзенні мэтанакіраваных археаграфічных даследаванняў па гісторыі карункапляцення ў Беларусі.

Спіс літаратуры

1. Лось-Залужная, А. Белорусские “сурветы” / А. Лось-Залужная // Декоративное искусство СССР. – 1984. – № 4. – С. 29 – 31.
2. Камінская, І. В. Карункавы дэкор традыцыйных ручнікоў / І. В. Камінская // Пытанні мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мастацтвазн., этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы; рэд.-уклад. А. Г. Алфёрава. – Мінск : ВТАА “Права і эканоміка”, 2011. – Вып. 10. – С. 536 – 541.
3. Малюшына, В. Беларускі трапчак / В. Малюшына // Роднае слова. – 1997. – № 5. – С. 119 – 122.
4. Лабачэўская, В. А. Любоніцкія карункі / В. А. Лабачэўская // Гісторыя Беларускага Падняпроўя (да 130 г. Магілёўскага абласнога краязнаўчага музея) : матэрыялы навук. канф., Магілёў, 13 – 14 ліст. 1997 г. – Магілёў, 1999. – С. 181–186.
5. Лабачэўская, В. Любоніцкія карункі / В. Лабачэўская // Мастацтва Беларусі. – 1999. – № 1. – С. 51 – 55.
6. Лобачевская, О. А. Центры плетения кружева в Беларуси в XVIII – начале XIX в. и использование его в народном костюме / О. А. Лобачевская // Мода и дизайн : исторический опыт и новые технологии ; материалы XIV Междунар. науч. конф., Санкт-Петербург, 27 – 30 июля 2011 г. / С.-Петербург. гос. ун-т технологии и дизайна, Рос. этнограф. музей; под. ред. Н. М. Калашниковой. – СПб., 2011. – С. 74 – 80.
7. Лобачевская, О. А. К истории белорусского кружевоплетения : добрушские “фарботы” / О. А. Лобачевская // II навук.-практ. канф. “Музей і традыцыйная культура Беларусі” : [матэрыялы] (Мазыр, 30 – 31 мая 2012 г.) / рэдкал. : С. В. Разанаў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мазыр : КПУП “Калор”, 2012. – С. 17 – 21.
8. Сівіцкая, Н. В. Назвы адзення ў гаворках беларускай мовы / Н. В. Сівіцкая. – Мінск : Беларус. навука, 2011. – 215 с.
9. Гринкова, Н. П. Одежда западной части Калужской губернии (1927) / Н. П. Гринкова // Материалы по этнографии. – Л., 1927. – Т. 3, вып. 2. – С. 17 – 36.
10. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер. – М. : Прогресс, 1987. – Т. 4. – 860 с.
11. Бабкова, В. У... і чуды, і страхі : эсэ па гісторыі штодзённасці Вялікага Княства Літоўскага ХVI – ХVIII стагоддзяў / В. У. Бабкова. – Мінск : І. П. Логвінаў, 2010. – 152 с.
12. Багданаў, А. Як апрапаналіся заможныя беларусы ў ХVII стагоддзі / А. Багданаў // Radio Polonia [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : /http://www2.polskieradio.

Фрагмент фартуха з вёскі Семежава Капільскага раёна.
Канец ХІХ ст. Лён, карункі на каклюшках. Нацыянальны гістарычны музей Рэспублікі Беларусь.

pl/zagranica/il/news/print.aspx?id=106900. – Дата доступу : 20.08.2013.

13. Даль, В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. И. Даль. – М. : Рус. яз. – Медиа, 2003. – Т. 4. – 688 с.

14. Ластоўскі, В. Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік / В. Ластоўскі. – Факс. выд. – Мінск : Навука і тэхніка, 1990. – 832 с.

15. Барысюк, У. У. Германізмы ў “Заўслед” (слоўніку гаворкі вёскі Бель Мох Мсціслаўскага раёна) / У. У. Барысюк // Беларускае слова : дыялектнае і запазычанае : зб. арт. па матэрыялах навук. чытанняў, прысвеч. памяці Е. С. Мяцельскай (Мінск, 26 – 27 крас. 2011 г.) / пад агул. рэд. М. Р. Прыгодзіча. – Мінск : Права і эканоміка, 2011. – С. 101 – 118.

16. Рак, Р. П. Народнае ткацтва Бабруйскай акругі / Р. П. Рак // Зап. аддз. прыроды і нар. гаспадаркі Беларус. Акад. навук. – Менск, 1929. – Т. II. – С. 163 – 229.

17. Байкоў, М. Беларуская-расійскі слоўнік / М. Байкоў, С. Некрашэвіч. – Менск : Дзярж. выд-ва Беларусі, 1925. – Мінск : Нар. асвета, 1993. – 360 с.

18. Давыдова, С. А. Русское кружево и русские кружевницы : исслед. ист., техн. и стат. Софии Давыдовой : Удостоено Имп. Акад. наук премии митрополита Макария / С. А. Давыдова. – СПб. : Тип. А. С. Суворина, 1892. – V, 165 с.

19. Семячкина, Т. Б. Кружево // Энциклопедический словарь / изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб. : Типо-литография И. А. Ефрона, 1895. – Т. ХVІЕ. – С. 842 – 847.

20. Левинсон-Нечаева, М. Н. Золото-серебряное кружево XVII века / М. Н. Левинсон-Нечаева // Тр. Гос. ист. музея : сб. ст. по истории материальной культуры ХVI – ХІХ вв. – М. : Изд-во Гос. ист. музея, 1941. – Вып. ХІІІ. – С. 167 – 190.

21. *Zarys historii włókiennictwa na ziemiach polskich do końca XVIII wieku* / red. J. Kamiński, J. Turnau. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1966. – 687 s.

22. Гибынскі, І. Г. Граф Антоній Тизенгауз і Гродненскія каралевскія мануфактуры : очерк по эканомічнай гісторыі Польшы ў эпоху Станіслава Аўгуста (1764 – 1795) на аснове архіўных істочнікоў / І. Г. Гибынскі; пад рэд. і с прадисл. П. Б. Струве. – Пг. : Издание Петроград. политех. ин-та Императора Петра Великого, 1916. – 640 с.

23. Сцепура, Ф. Этнографический очерк местечка Семежево / Ф. Сцепура // Минские епархиальные ведомости. – 1880. – № 16. – С. 360 – 372.

24. Ielski, A. Siemiejstwo / A. Ielski // Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1889. – Т. 10. – S. 546 – 548.

Вольга ЛАБАЧЭЎСКАЯ,
дацэнт кафедры этналогіі і фальклору
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
культуры і мастацтва, кандыдат мастацтвазнаўства.